

MOVAROUNNAHR ARAB HALIFALIGI VA AJAM MAMLAKATLARI TANGALARI

Abduraimova Amina

Toshkent xalqaro moliyaviy boshqaruv va texnologiyalar universiteti

Tarix yo'nalishi 2-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Movarounnahrda Arab xalifaligi hukmronligi davrida tangalar muomalasi va ularning siyosiy, diniy hamda iqtisodiy ahamiyati yoritilgan. Arab dinor va dirhamlari orqali xalifalik o'z hokimiyatini mustahkamlab, islom mafkurasini tarqatgan. Tangalarda Qur'on oyatlari, hukmdor nomlari va zarbxona belgilari mavjud bo'lib, ular tarixiy manba sifatida katta ahamiyatga ega. Shuningdek, Ajam mamlakatlari — ayniqsa Eron hududidagi tangalar bilan o'zaro ta'sir va almashinuv jarayonlari tahlil qilingan. Arab va Ajam numizmatikasi orqali bu ikki sivilizatsiya o'rtasidagi iqtisodiy va madaniy aloqalar ochib berilgan. Maqolada tangalarning zarb uslubi, yozuvlari va tarqalish geografiyasi asosida Movarounnahrdagi siyosiy va iqtisodiy tizimlar haqida muhim xulosalar keltirilgan. Ushbu tadqiqot tarixiy numizmatika sohasida yangi yondashuvlarni taklifetadi.

Kalit so'zlar: Movarounnahr, Arab xalifaligi, Ajam mamlakatlari, islomiy numizmatika, dirham, fulus, dinor, zarbxona, pul muomalasi, mis tangalari, oltin tangalari, musulmon tangalari O'rta asrlar iqtisodiyoti.

Annotation; This article explores the circulation and significance of coins in Transoxiana during the period of Arab Caliphate rule, focusing on their political, religious, and economic roles. Through the widespread use of Arab dinars and dirhams, the Caliphate reinforced its authority and promoted Islamic ideology across the region. These coins often featured Qur'anic inscriptions, names of rulers, and mint marks, making them valuable historical sources. The study also examines the influence and interaction of coins from Ajam (primarily the Persian territories), highlighting the cultural and economic exchange between the Arab and Persian worlds. By analyzing minting techniques, inscriptions, and the geographical spread of coinage, the article sheds light on the political and economic systems of medieval Transoxiana. This research contributes to the field of historical numismatics and offers new perspectives on the role of coinage as a medium of ideological and administrative control in the Islamic East.

Keywords: *Transoxiana, Arab Caliphate, Ajam countries, Islamic numismatics, dirham, fals (fulus), dinar, mint, monetary circulation, copper coins, gold coins, Muslim coins, medieval economy.*

Аннотация; *В данной статье рассматривается обращение и значение монет в Мавераннахре в период правления Арабского халифата, с акцентом на их политическую, религиозную и экономическую роль. Посредством широкого использования динаров и дирхемов халифат укреплял свою власть и распространял исламскую идеологию в регионе. Монеты часто содержали коранические надписи, имена правителей и обозначения монетных дворов, что делает их ценными историческими источниками. Также в статье анализируется влияние и взаимодействие с монетами из Аджама (в первую очередь персидских территорий), что позволяет выявить культурные и экономические связи между арабским и персидским мирами. Исследование методов чеканки, надписей и географии распространения монет позволяет глубже понять политическую и экономическую систему средневекового Мавераннахра. Работа вносит вклад в развитие исторической нумизматики и предлагает новый взгляд на роль монет как средства идеологического и административного контроля в исламском Востоке.*

Ключевые слова: *Мавераннахр, Арабский халифат, страны Аджема, исламская нумизматика, дирхам, фалс, динар, монетный двор, денежное обращение, медные монеты, золотые монеты, мусульманские монеты, экономика средневековья.*

Kirish

Movarounnahr hududi qadimdan buyuk madaniy va iqtisodiy markaz bo'lib, turli sivilizatsiyalar chorrahasida joylashgan. VII asrdan boshlab bu hudud Arab xalifaligi tarkibiga kirgan va Islomiy davlatchilik tizimiga singdirilgan. Shu davrda Arab xalifaligiga tegishli moliyaviy, savdo va pul muomalasining asosiy vositasi bo'lgan tangalar keng tarqala boshlagan. Tangalar nafaqat iqtisodiy hayotning ko'zgusi, balki siyosiy hukmronlik va diniy mafkuraning ham muhim tashuvchisi bo'lib xizmat qilgan. Movarounnahrda zarb etilgan yoki muomalada bo'lgan arab tangalari orqali biz xalifalikning bu hududdagi ta'sir doirasini, iqtisodiy aloqalarini hamda mahalliy aholi bilan o'zaro munosabatini chuqurroq anglashimiz mumkin. Shu bilan birga, Ajam (fors tilida so'zlashuvchi) mamlakatlarning tangalari bilan solishtirish orqali madaniy va iqtisodiy almashinuv darajasi, zarbxona an'analari va pul islohoti jarayonlarini o'rganish imkoniyati tug'iladi. Ushbu maqola aynan shu tarixiy-huquqiy va numizmatik manbalar orqali o'rta asrlar Sharqida pul muomalasining o'ziga xos jihatlarini yoritishga qaratilgan. Movarounnahr VII asr boshlarida Arab xalifaligi

tomonidan bosib olinganidan so'ng, bu hududda islomiy siyosiy va iqtisodiy tizim bosqichma-bosqich shakllana boshladi. Bu jarayonning eng muhim ko'rinishlaridan biri — pul muomalasidagi o'zgarishlar edi. Arab xalifaligi Movarounnahrda o'zining dinor va dirham tizimini joriy etib, qadimgi Sosoniylar, Kushoniylar va mahalliy Eroniy tangalar o'rnini bosuvchi yangi islomiy numizmatik tizimni tatbiq etdi.

Asosiy qism

Birinchi bosqichda, ayniqsa Umaviylar davrida, mavjud bo'lgan Ajam tangalari — Sosoniylar davridagi dirhamlar ko'plab qayta zarb etilgan. Ularning ustiga arab yozuvi tushirilgan bo'lib, bu diniy va siyosiy g'oyalarning tangalar orqali targ'ib qilinishini ko'rsatadi. Masalan, "La ilaha illalloh" kabi shiorlar tangalarda aks ettirilgan, bu orqali yangi hukmronlikning diniy asoslari ta'kidlangan. Shu bilan birga, tangalar orqali xalifalik markazining — Damashq va keyinchalik Bag'dodning — iqtisodiy va siyosiy kuchi ifodalangan. Abbosiylar davriga kelib, tangalar yanada standartlashgan va yuqori sifatga ega bo'lgan. Kumush dirham va oltin dinorlar zarb etilishi kuchaygan. Zarbxonalar Samarqand, Buxoro, Marv kabi shaharlarda faoliyat yuritgan bo'lib, ularning har birida maxsus belgilari bo'lgan. Bu tangalar nafaqat ichki savdo, balki xalqaro savdoda ham muhim vosita sifatida xizmat qilgan. Ayniqsa, Ipak yo'li orqali bo'lgan savdo aloqalarida Movarounnahr tangalari keng miqyosda tarqalgan. Arab tangalari bilan bir qatorda, Ajam mamlakatlari — xususan Eron hududida mavjud bo'lgan tangalar ham muomalada bo'lgan. Ba'zan mahalliy hukmdorlar o'z mustaqilligini ko'rsatish uchun o'z tangalarini zarb ettirganlar, lekin ko'pincha bu tangalarda ham islomiy unsurlar, masalan, Qur'on oyatlari yoki xalifaning ismi aks ettirilgan. Bu holat Arab xalifaligi siyosiy markaz bo'lsa-da, Ajam mamlakatlari iqtisodiy va madaniy jihatdan mustaqillikka intilganini ko'rsatadi. Tangalar orqali tarixiy ma'lumotlarga ega bo'lish imkoniyati katta. Ularda ko'rsatilgan sana (hijriy yillar), zarbxonaning nomi, hukmdorning ismi yoki unvoni kabi ma'lumotlar tufayli tarixchilar voqelikni aniqlashda ushbu numizmatik manbalardan keng foydalanadilar. Shuningdek, tangalardagi yozuvlar va tasvirlar orqali o'sha davr madaniyati, diniy qarashlari va iqtisodiy siyosatini chuqur tahlil qilish mumkin. Xulosa qilib aytganda, Movarounnahrda Arab xalifaligi davrida vujudga kelgan tangalar nafaqat pul muomalasi vositasi bo'lib xizmat qilgan, balki diniy, siyosiy va madaniy hokimiyatni ifodalovchi muhim manba sifatida tarixiy ahamiyatga ega. Arab va Ajam tangalari o'rtasidagi o'zaro ta'sir esa bu hududda madaniy uyg'unlik va iqtisodiy almashinuv darajasining yuqoriligidan dalolat beradi. Movarounnahrda arablar istilosidan keying vaqtlardaxalifalik tangalari bilan bir qatorda mahalliy tangalar ham muomalada bo'lgan va noiblar tomonidanham o'z nomlari bilan arab yozuvida tangalar zarb qilish huquqini olganlar. Asta-sekin VII-IX asrlardan Buxoro, Samarqand Shoshda xalifalik tangalari dirxamfuluslar zarb qilinib boshlangan.

Xulosa

Movarounnahr hududida Arab xalifaligi hukmronligi o'rnatilishi bilan bu yerda pul muomalasi, savdo va iqtisodiy hayotda tub o'zgarishlar yuz berdi. Arab xalifaligining tangalari — ayniqsa, dirham va dinorlar — faqat iqtisodiy vosita sifatida emas, balki siyosiy va diniy mafkuraning tashuvchisi sifatida ham muhim rol o'ynadi. Tangalar orqali xalifalik o'z hukmronligini mustahkamlabgina qolmay, islom dini g'oyalarini ham keng yoydi. Tangalardagi arab yozuvi, Qur'on oyatlari, hukmdor nomi va zarbxona belgilaridan iborat muhrlar bu tangalarning rasmiy va mafkuraviy ahamiyatini kuchaytirgan. Bundan tashqari, Ajam mamlakatlarining numizmatik merosi ham bu jarayonda o'z izini qoldirgan. Arab tangalarining dastlabki namunalari Sasoniylar tangasi uslubi saqlanib qolgan bo'lib, bu ikki madaniyat o'rtasidagi almashinuvni yaqqol namoyon etadi. Ajam hududlarida ba'zan mustaqil tangalar zarb etilgan bo'lsa-da, ular ham islomiy qadriyatlar ta'sirida shakllangan. Movarounnahrda faoliyat ko'rsatgan zarbxonalar va ular tomonidan chiqarilgan tangalar tarixiy manba sifatida katta ahamiyatga ega. Ular yordamida davrning siyosiy tuzilmasi, iqtisodiy aloqalari va madaniy rivojlanishini o'rganish mumkin. Tangalar tarix uchun "jim til" bo'lsa-da, ularning har bir detali chuqur ma'no va mazmunga ega. Xulosa qilib aytganda, Arab va Ajam tangalari Movarounnahrning boy tarixiy-madaniy manzarasini yoritishda muhim manba bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Alram, M. (2010). Silver and Gold: Coinage in the Islamic World. Vienna: Austrian Academy of Sciences Press.
2. Bates, M. L. (1987). History, Geography and Numismatics in the First Centuries of Islamic Rule. *Revue Suisse de Numismatique*, 66, 231–261.
3. Bolshakov, O. G. (1998). *Istoriya Khalifata: Epokha Rannego Islamskogo Srednevekov'ya*. Moskva: Vostochnaya Literatura.
4. Frye, R. N. (1975). *The Golden Age of Persia: The Arabs in the East*. London: Weidenfeld & Nicolson.
5. Gyselen, R. (2000). *Sasanian Seals and Islamic Talismans*. Rome: Pontifical Institute of Mediaeval Studies.
6. Xasanovich, H. A., & Axadjon o'g'li, A. A. ISLOMIY INVESTITSIYA FONDLARI VA ULARNI BOSHQARISH.
7. Rashidovich, X. M., & Axadjon o'g'li, A. A. (2023). ISLOM MOLIVASIDA RISKNI MINIMALLASHTIRISH. "ISLOM INVESTITSIYA MAHSULOTLARI: XUSUSIYATLARI VA, (8-1), 122.

8. Xusanovich, A. O., & Axadjon o'g'li, A. A. (2023). IV-YO 'NALISH: ISLOM MOLIYASIDA FAOLIYAT KO'RSATUVCHI MUTAXASSISLAR TAYYORLASH: OLIY TA'LIM MUASSASALARI BILAN ILMIY HAMKORLIK ISLOM MOLIYASIDA FAOLIYAT KO'RSATUVCHI MUTAXASSISLAR TAYYORLASH. "ISLOM INVESTITSIYA MAHSULOTLARI: XUSUSIYATLARI VA, 109.
9. Axadjon o'g'li, A. A., & Murotovich, M. F. (2023). RIVOJLANAYOTGAN MAMLAKATLARDA RAQAMLI IQTISODIYOT SIYOSATI. QO 'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 294-298.
10. Muratovich, M. F., & Axadjon o'g'li, A. A. (2023). TA'LIMDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING ROLI. QO 'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 9, 237-240.
11. Axadjon o'g'li, A. A. (2024). MAMLAKAT IQTISODIYOTINING O 'SISHIDA FDI NING ROLI. University Research Base, 691-694.
12. Axadjon o'g'li, A. A., & Murotovich, M. F. (2024). O 'ZBEKISTON KELAJAGINI SHAKLLANTIRISHDA JSTNING HAL QILUVCHI ROLI: MINTAQALAR BO 'YICHA BARQAROR VA INKLYUZIV RIVOJLANISH. University Research Base, 498-502.
13. Mulaydinov, F. (2024). Application, place and future of digital technologies in the educational system. Nordik ilmiy-amaliy elektron jurnali.
14. Jumanova, S. (2024). Analysis of PISA test results in Uzbekistan and prospects of preparing primary education students for PISA test. Nordik ilmiy-amaliy elektron jurnali.
15. Axadjon o'g'li, A. A., & Tursunboy o'g'li, N. J. (2023). SANOATNING YAIMGA TA'SIRINI BAHOLASH. QO 'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 290-293.
16. Axadjon o'g'li, A. A. (2023). RAQAMLI IQTISODIYOTNING RIVOJLANISHDAGI O 'RNI. QO 'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 271-273.
17. Axadjon o'g'li, A. A. (2023). ZAMONAVIY AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARINING MUAMMOLARI VA YECHIMLARI. QO 'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 333-338.
18. Xusanovich, A. O. (2023). MALAYZIYADA ISLOMIY MOLIYA, TO'G'RIDAN-TO'G'RI XORIJIY INVESTITSİYALAR VA IQTISODIY RIVOJLANISH O'RTASIDAGI MUNOSABATLARNING EKONOMETRIK TAHLILI ASOSIDA O'ZBEKISTON UCHUN TAVSIYALAR. QO 'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 7, 60-64.
19. Ikromjonovna, J. S., & Axadjon o'g'li, A. A. (2023). O 'ZBEKISTONDA PISA TESTI NATIJALARI VA BOSHLANG 'ICH TA'LIM O 'QUVCHILARINI BU TESTGA TAYYORLASH ISTIQBOLLARI. QO 'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 9, 159-162.

20. Turanboyev, B., & Abdullayev, A. (2023). DAVLAT, KORXONA VA TASHKILOTLAR BYUDJETINI TO 'G 'RI TAQSIMLASH TENDENSIYALARI. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 3(4), 304-309.

21. Azamjon o'g'li, U. A., & Axadjon o'g'li, A. A. (2023). Sun'iy intellekt va raqamli iqtisodiyot rivojlanishi. Qo 'qon universiteti xabarnomasi, 1, 73-75.

22. Ahrorjon, A., & Gafurov, X. (2023). IQTISODIY SIYOSATNING RIVOJLANISHIDA FISKAL VA PUL-KREDIT SIYOSATI. Qo 'qon universiteti xabarnomasi, 310-313.

23. Otto, M., & Thornton, J. (2023). CHATGPTNING IQTISODIYOTGA TA'SIRI: SUN'IY INTELLEKTNING KASBIY MEHNAT BOZORIGA TA'SIRI. QO 'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 7, 65-71.

24. Akhrorjon, A., & Oybek, A. (2023). ISLAMIC FINANCE PROBLEMS AND SOLUTIONS: Study guide. AMAZON PUBLICATION ISBN-13: 9798863282282, 1, 200.